

L'estil aràbic de Ramon Llull

Óscar de la Cruz Palma

Universitat Autònoma de Barcelona

■ Resum

Per assolir els seus objectius de conversió dels infidels, Ramon Llull (1232-1316) va emprendre diversos mètodes nous d'argumentació, entre els quals la seva *ars* és el més ressenyable. De manera gairebé única, en comparació amb els autors de la seva època, podríem dir que Llull va ser sensible a la situació d'aquells que havia de convertir al cristianisme. En realitat, Llull s'incorporava a una certa tradició retòrica que s'aproximava a l'Islam "des de dintre", és a dir, recorrent als propis textos musulmans per demostrar-ne la falsedat, i en contra de refutar els infidels simplement amb l'autoritat de les Escriptures. Tanmateix, en el desenvolupament d'aquesta estratègia retòrica Llull demostra ser capaç d'adreçar-s'hi amb els discursos i formes literàries pròpies de la tradició islàmica, que manlleva de manera innovadora a la literatura cristiana.

■ Paraules clau

Ramon Llull.

Literatura de controvèrsia amb l'Islam.

Literatura medieval.

■ 1. Circumstàncies

Quan Ramon Llull, aproximadament amb trenta anys (c. 1264), emprengué l'objectiu de conversió dels infidels —principalment dels sarraïns, ja que el judaisme, malgrat que no quedava bandejat, no era percebut com una amenaça— desenvolupà una sèrie d'estratègies retòriques que, en realitat, s'expliquen per influència de tradicions ja existents. Principalment cal tenir en compte dues circumstàncies que conflueixen en Ramon Llull: 1) l'ambient cultural de l'illa de Mallorca, on la presència islàmica era encara majoritària a causa de la recent ocupació del rei Jaume I (a partir de 1229); i 2) l'existència d'una nova retòrica de conversió a través de la predicació de dominics i franciscans, que consistia en el contacte directe amb els infidels.

La biografia de Ramon Llull demostra clarament que ambdues circumstàncies són influents: segons la primera, vist que el seu pare havia col·laborat materialment en l'ocupació de l'illa, per la qual raó la seva família havia guanyat una certa posició nobiliària a la Cort del rei Jaume, Ramon Llull era, en el moment que fixa els seus objectius, “senescal de la mesa del rei de Mallorca”.¹ Sense voler posar en dubte la sinceritat religiosa del seu objectiu de conversió d'infidels, el seu repte era, al mateix temps, conseqüent amb el desig de capgirar la situació social de l'illa en favor d'aconseguir una majoria cristiana. De fet, Ramon Llull feu ús de la seva posició nobiliària al llarg de la vida, tot aconseguint diversos contactes amb la reialesa europea i els diversos Papes als quals va poder adreçar-se, sempre amb l'objectiu d'aconseguir mitjans per a la conversió d'infidels.

La segona circumstància ens interessa més ara, emmarcada en un discurs més aviat literari i filosòfic que no pas sociològic o històric. Tot i que, per raó d'espai, hem de ser breus en la descripció de la tradició de predicació que sens dubte també influí en Ramon Llull, cal remarcar, en primer lloc, la seva preferència pel franciscanisme: de seguida a la seva *conversio ad poenitentiam* —és a dir, la seva decisió fonamentada espiritualment de dedicar-se als objectius de la vida cristiana, esdevinguda, com hem dit, quan tenia trenta anys—, Ramon Llull decideix vestir el *drap vil*, seguint el model de l'orde tercer secular dels franciscans, però sense ordenar-se formalment, sinó practicant-lo com a laic.² El model franciscà

¹ *Vita coetanea* 2: “Raimundus senescallus mensae regis Maioricarum” (ed. H. HARADA, ROL VIII, 1980, p. 273).

² *Vita coetanea* 9: “tunc sancti Francisci prouocatus exemplo, uenditis mox possessionibus suis, reseruatis tamen inde paucis ad sustentationem suae coniugis ac liberorum suorum, committens se totum Christo...” (ed. H. HARADA, ROL VIII, 1980, pàg. 277); *ibid.* 11: “relictis uestibus sollemnioribus, quibus usque tunc usus erat, assumpsit sibi uilem habitum de panno, quem ipse inuenire poterat, grossiore” (ed. H. HARADA, ROL VIII, 1980, pàg. 278).

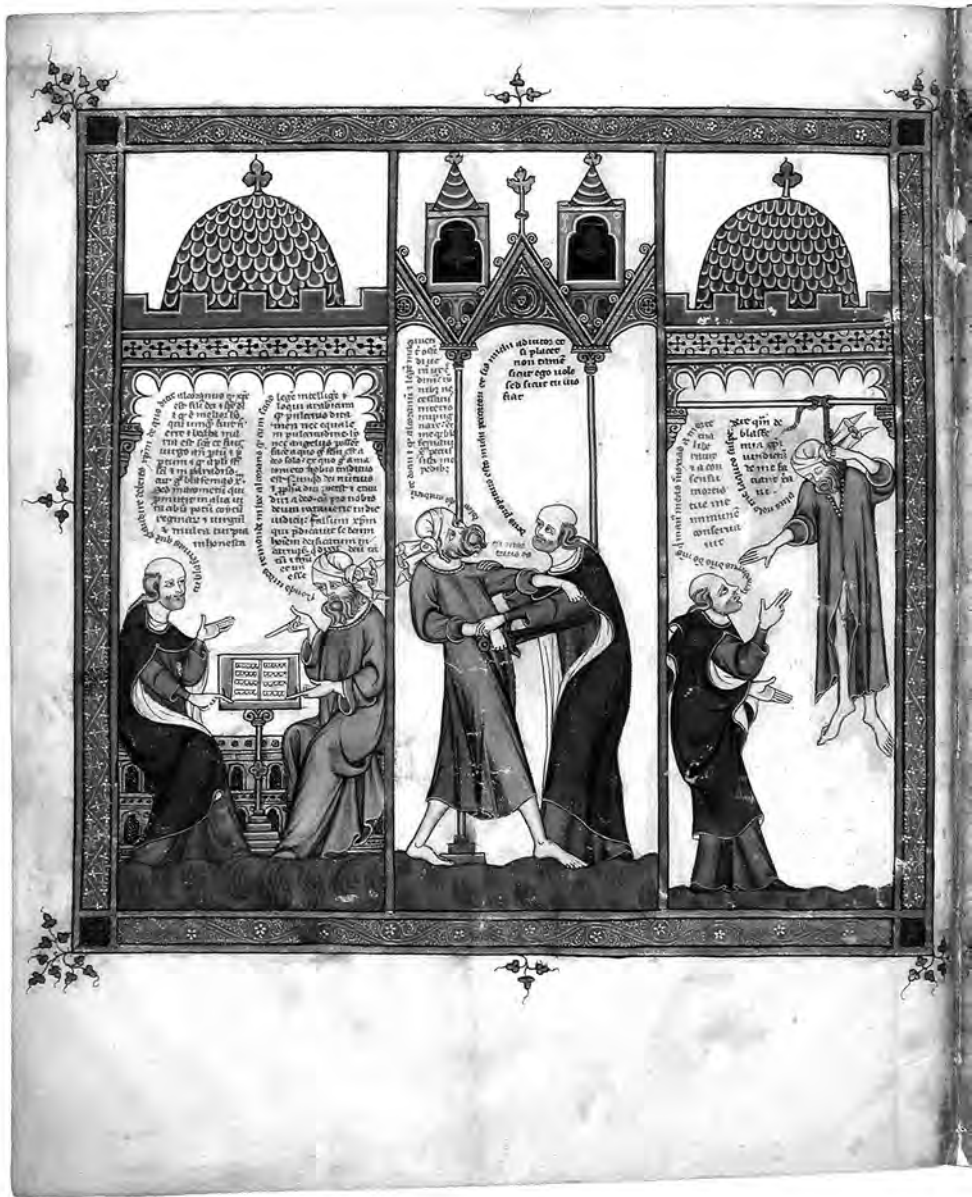
de contacte directe amb aquells que calia convertir concordava amb la situació de l'illa de Mallorca, on, com hem dit, la presència musulmana era evident. El fet d'apropiar-se d'un esclau sarraí per aprendre l'àrab³ sembla una decisió igualment coherent amb les circumstàncies socials i culturals de l'illa, en què les biblioteques estaven dominades encara per llibres àrabs, cosa que és important de tenir en compte per a la nostra argumentació. Sembla que, precisament, formà part de les accions de cristianització de Mallorca el fet d'importar llibres al territori mallorquí, especialment al monestir de La Real, fundat a l'inici de la conquesta del rei Jaume, el 1229, un lloc també essencial per a Ramon Llull; una part dels llibres provenien de còpies de biblioteques cistercenques, com ara de Poblet i Santes Creus.⁴

Que Ramon Llull optés pel franciscanisme comportava, doncs, la pretensió del contacte directe amb els sarraïns, cosa que practicà no només a Mallorca, sinó també en els seus viatges al nord d'Àfrica. Però el franciscanisme havia adoptat una estratègia que consistia en el coneixement directe dels infidels, que equivalia a l'estudi de la tradició islàmica per poder procedir a la seva refutació amb arguments coneguts per aquells que eren objecte de conversió. Aquesta idea no era pròpiament nova, car la detectem clarament a les obres de Pere el Venerable, abat de Cluny, especialment quan feu traduir al llatí l'Alcorà l'any 1142 amb aquesta mateixa pretensió.⁵ Però els estudis de dominics i franciscans, amb noms que sovint es comparen amb Ramon Llull, com ara els contemporanis Riccoldo de Montecroce, Ramon Martí o Roger Bacon, demostren que la pretensió de Ramon Llull de conèixer l'Islam per a la seva refutació era una pràctica existent que l'autor mallorquí simplement adoptà. Això sí, hi aportà una actitud i un coneixement que el fan meritori de ser ressenyat com a molt original i, fins i tot, promotor del pensament modern sobre el diàleg religiós, raó per la qual Ramon Llull és llargament lloat a l'actualitat.

³ *Vita coetanea* 11: "Et sic in aedem ciuitate didicit parum de grammatica. Emptoque sibi ibidem quodam Saraceno, linguam arabicam didicit ab eodem" (ed. H. HARADA, ROL VIII, 1980, pàg. 278).

⁴ HILLGARTH (1959).

⁵ L'estudi d'aquest tema és central per al grup de recerca Islamolatina, que ofereix una llarga bibliografia a la seva pàgina web: <http://grupsderecerca.uab.cat/islamolatina/>. Vegeu especialment els treballs de J. Martínez Gázquez, el qual prepara l'edició de la traducció llatina de l'Alcorà a què ens hem referit.

■ 2. Aproximació a l'islam

La conversió dels infidels, doncs, se situà com a principal motor de l'acció intel·lectual de Ramon Llull. Tanmateix, el seu mètode racionalista, plasmat en les diverses figures de la seva *ars*, li permetia atendre qualsevol aspecte del coneixement. Percebre que moltes obres semblen lluny de l'objectiu de conversió (com ara les obres de medicina, l'*Ars notatoria* o les diverses obres teòriques de la seva *ars*) indica una perspectiva miop. Llull entenia el món com una manifestació de Déu, i el coneixement era per a Llull un mitjà d'ascens a Déu. Era com una porta d'accès. Per tant, el mètode artístic era per a Llull un vehicle que li permetia recórrer el camí correcte, tot proporcionant-li coneixement i, per tant, consciència i capacitat de contemplació de Déu. Tenir idees incorrectes de la realitat equivalia, com a conseqüència, a deduir idees incorrectes sobre Déu. És a dir, el coneixement era, en si mateix, la principal eina de conversió que emprava Llull.

Si tornem a la *Vita coetanea*, la primera deducció que manifesta per tal de retre el servei que millor li plau a Déu⁶ és formar-se adequadament; i seguidament nota la primera plenitud al seu cor: escriure el millor llibre del món contra els errors dels infidels.⁷ De les tres accions principals que finalment fixa per tal d'aconseguir aquest objectiu una és assumir l'extrem de morir per Crist, però les altres dues són purament accions relacionades amb l'estudi: escriure el llibre esmentat i fundar escoles per a l'estudi de les llengües dels infidels.⁸ Fins i tot al *Liber de fine*, una obra que parla d'una geoestratègia per portar a termini amb èxit les croades, apareixen els llibres com a eina de conversió:

op. 122, *Liber de fine*, II, 6 (Montpeller, 1305) [ed. A. MADRE, ROL IX, 1981, pàg. 283]: Et si nolebant conuerti, saltem ipsos doceant fidem nostram et rationes quas habemus difficiles contra ipsos; et probent eis quod Macometus non fuit uerus profeta. Quod si bene uelint auertere, facile multum est ad probandum per unum librum qui uocatur *Alquindi*, et per alium qui *Telif* nominatur, et per alium

⁶ *Vita coetanea* 5: “Coeipit ergo intra se cogitando tractare, quod esset seruitium maxime Deo placens” [ed. H. HARADA, ROL VIII, 1980, pàg. 274].

⁷ *Vita coetanea* 6: “intrauit cor eius uehemens ac implens quoddam dictamen mentis, quod ipse facturus esse postea unum librum, meliorem de mundo, contra errores infidelium” [ed. H. HARADA, ROL VIII, 1980, pàg. 275].

⁸ *Vita coetanea* 8: “His igitur tribus articulis supra dictis in animo suo firmiter iam conceptis, uidelicet de morte toleranda pro Christo, conuertendo ad eius seruitium infideles, de libro supra dicto, si daret Deus, etiam faciendo, necnon de monasteriis impetrandis pro diuersis languagiis addiscendis” [ed. H. HARADA, ROL VIII, 1980, pàg. 276].

quem fecimus *De gentili*. Et illi capti, uelint aut nolint, dum capti erunt, addiscant istos libros. Et postea dominus bellator rex illos liberet, et det illis expensas cum pulchra facie et iucunda.

”

I si [els sarraïns] no volguessin convertir-se, que els ensenyin la nostra fe i les difícils raons que tenim en contra seva, i els demostrin que Mahoma no va ser un veritable profeta. La qual cosa, si volguessin entendre-ho, és molt fàcil de demostrar amb un llibre anomenat *Alquindi*, i amb un altre titulat *Telif*, i amb un altre que vam fer *Sobre el gentil*.⁹ I aquells [els sarraïns] captius, volguin o no, que aprenguin aquests llibres mentrestant estiguin en captiveri. Després, que el senyor rei guerrer els alliberi i els doni recursos amb bona cara i expressió alegre. [Traducció pròpia.]

Ara tornem a trobar coherent, però extraordinari per la seva època, que Llull es dediqués a l'estudi de l'àrab; és a dir, al coneixement d'aquells que havia de convertir. La majoria d'autors medievals que es refereixen als infidels manegen un feix de llocs comuns sobre l'Islam, a base de repetir tòpics sobre els sarraïns i sobre el profeta Mahoma.¹⁰ En canvi, Ramon Llull estudià l'Islam, estudià àrab i, fins i tot, afirmava haver escrit certes determinades en àrab.¹¹

⁹ *Alquindi* s'identifica amb l'*Apologia* de al-Kindi [ed. F. GONZÁLEZ MUÑOZ, *Exposición y refutación del Islam. La versión latina de las epístolas de al-Hāshimī y al-Kindī*, Univ. da Coruña, 2005]; el *Telif*, amb la *Contrarietas elfolica* [ed. Th. BURMAN, *Religious Polemic and the Intellectual History of the Mozarabs c.1050-1200*, Leiden, 1994]; i el *Sobre el gentil*, amb el seu *op.* 11, *Llibre del gentil e dels tres savis*.

¹⁰ Ben recollits per N. DANIEL (1960) i J. TOLAN (2002).

¹¹ Del treball d'E. PISTOLESI (2009) obtenim les obres que Ramon Llull assegura haver compost en àrab: *op.* 1, *Lògica del Gatzell* (c. 1265-1273); *op.* 2, *Llibre de contemplació en Déu* (c. 1271-1273); *op.* 131, *Liber disputationis Raimundi christiani et Homeri saraceni* (1308); *op.* 198, *Liber de secretis sacratissimae trinitatis et incarnationis* (1312); *op.* 253, *Ars consilii* (1315); o que es pot especular que havien estat escrites originalment en àrab: *op.* 11, *Llibre del gentil e dels tres savis* (c. 1274-1283); *op.* 44, *Ars inventiva veritatis* (1290) —traduïda a l'àrab per Ramon Llull: *Vita coetanea* 20: "Vbi moram faciens non multam praedictum librum, scilicet Artis inuentiuae, transtulit in arabicum" [ed. H. HARADA, *ROL VIII*, 1980, pàg. 284].

Per exemple, al colofó de l'*op.* 2, *Llibre de contemplació en Déu*: "Acabada e complida és aquesta translació del *Libre de Contemplació* d'àrab en romanç, la qual translació fo fenida lo primer dia de l'any en vulgar, e la compilació d'àrab fo fenida e terminada en lo sant divenres de Pasqua en lo qual pres mort e passió nostre senyor Déus Jesucrist fill de la Verge gloriosa, nostra dona sancta Maria" [ed. OE, vol. II, 1960, pàg. 1258b]. El mateix *op.* 2 *Libre de contemplació en Déu* conté algunes referències internes que apunten en la mateixa direcció d'haver estat compost primer en àrab (per exemple, cap. 352, 30: "car lo vostre servidor per gràcia vostra sia romançador d'aquesta obra d'àrab en romanç [...] per açò lo vostre servidor transporta e muda en esta translació moltes raons qui no són tan altes en l'exemplar àrab a dorar..." [ed. OE, vol. II, 1960, pàg. 1185a]) i també de la competència del seu autor amb la llengua àrab: (per ex., cap. 125, 20-21: "Com lo vostre servidor e-l vostre sotsmès s'esforça aitant com pot com pusca entendre lo language àrab, per tal que pusca entendre lo significat de les paraules, e per tal que per aquelles paraules àrabiques pusca

De fet, la seva primera obra era un comentari d'una obra àrab, la *Lògica de Gatzel*.

Ramon Llull arribà aviat a la conclusió que, en essència, l'error de l'Islam es basava en el desconeixement de Déu, en concret de la seva Trinitat i de l'Encarnació de Jesucrist, i dedicà moltes obres o parts d'obres a la demostració d'aquests dos dogmes. La resta de diferències entre ambdues religions, pensava Llull, eren tolerables o bé no eren impediment en un ideal de convivència entre els homes de procedències, costums i llengües diverses. La capacitat d'arribar a l'essència de la diferència entre les religions li feu expressar una de les definicions més sorprenents en el panorama medieval: ens colpeix especialment una de les lectures del *Llibre d'amic i amat*:

” op. 21, *Romanç d'Evast e Blanquerna*, caps. 99-100 (= op. 21b, *Llibre d'amic e amat* (Montpeller 1274-1283) [ed. A. SOLER-J. SANTANACH, NEORL VIII, 2009, pàg. 426-427, 465 i 519]):¹²

[350] —Digues, foll, que es religió?

Respós: Nedeetat de pensa, e desirar murir per honrar mon amat, e renunciar al mon per ço que no haja embargament a contemplar-lo e a dir veritat de sos honraments.

I de manera absolutament única en l'edat mitjana, Ramon Llull s'arribà a autodefinir o a considerar-se com a “àrab cristià”¹³:

” op. 122, *Liber de fine*, I, 2 (Montpeller, 1305) [ed. A. MADRE, ROL IX, 1981, pàg. 256]: Et illi maxime litterati, quia de illis in Macometo pauci credunt, ex eo quia bene cognoscunt quod ipse peccator homo fuit et quod in eorum lege posuit multas trufas. Et de hoc sunt experti aliqui arabici christiani; unus inter quos possum dici.

significar veritat a aquells qui són en llenguatge àrab, clam-vos mercè, Sènyer, que vós me donets gràcia e benedició com en breu jo pusca entendre e significar per paraules aràbiques veritat de vostra sancta passió e de vostra sancta trinitat. [...] pus que vós m'havets feta gràcia que jo entén la lengua aràbica, que vós me façats com jo haja devoció a loar e a beneir vós en la lengua aràbica...” [ed. OE, vol. II, 1960, pàg. 376a)]. Malgrat tot, no es conserva cap testimoni manuscrit d'aquesta presumpta activitat en llengua àrab.

¹² El cap. 100 del *Blanquerna*, és a dir, el *Llibre d'amic e amat*, va ser editat també críticament per A. SOLER, *Ramon Llull, Llibre d'amic e amat*, ed. Barcino, Barcelona, 1995 (2012).

¹³ Cf. Ch. LOHR (1986).

I sobre tot els [sarraïns] cultes, perquè pocs d'ells creuen en Mahoma, perquè saben bé que aquest era un home pecador i que a la seva llei va posar-hi molts enganys. I d'això han tingut experiència alguns àrabs cristians, entre els quals puc considerar-me un d'ells. [Traducció pròpia.]

Amb aquesta mena de manifestacions i mirant el panorama intel·lectual de l'edat mitjana, Ramon Llull fou probablement, doncs, l'autor que més s'apropà a l'Islam, i a través de moltes referències es mostrava com un dels autors millors informats. Fins i tot, com veurem, va ser capaç d'adaptar al discurs del cristianisme gèneres literaris de tradició àrab o formes literàries que no eren pròpies de la tradició cristiana. Però ara ens interessa destacar que el seu coneixement sobre l'Islam i la seva comprensió de l'Islam com una religió no difícilment corregible i, per tant, propera al cristianisme, li feu enyorar una situació de convivència que també situava a Ramon Llull a l'inici de la tradició del pensament utòpic universalista que representaren millor, amb posterioritat, Nicolau de Cusa i Tomàs Moro, per citar només dos noms molt senyers. On potser expressava més específicament aquesta idea és al pròleg i a l'epíleg del *Llibre del gentil i dels tres savis*, l'obra més citada per Ramon Llull al llarg de la seva vida:

”

op. 11, *Llibre del gentil i dels tres savis*, cap. IV, 12,5 (Mallorca, 1274-1283) [ed. A. Bonner, NEORL II, 1993, pàg. 11-12]:¹⁴ A, con gran benahuyrança sserria aquesta, si per aquests arbres pudiem esser en .i^a. lig e en .i^a. creenssa tots los homens qui som! E que la rancor ni la mala volentat no ffos en los homens qui ayren los uns los altres per desvariació e per contrarietat de creenses e de sectes. E que enaxí con es .i. Deu tan solament, pare e creador e seynor de quant es, que enaxí tots los pobles qui son s'unisen en esser .i. poble tan solament, e que aquell ffos en via de salut, e que tuit ensemps aguessen .i. ffe, .i^a. lig, e donasen gloria e laor de nostre seynor Deus.

Cogitats, senyors —dix lo savi a sos companyons—, quants son los dans qui's seguexen com los homens no an una secta tan solament, ni quants son los bens que sserien si tuyt aviem .i^a. ffe, .i^a. lig.

¹⁴ Aquesta idea és corroborada a l'epíleg de la mateixa obra, *Gentil* (*ibid.*, pàg. 208-209).

■ 3. Imitació de textos àrabs

Pesentant Ramon Llull com un autor tan proper a l'Íslam, no ha de sorprendre que recomanés imitar alguns trets que són costum als països musulmans. Un petit exemple era iniciar els escrits públics amb una imprecació a Jesucrist, seguint el model islàmic d'obrir els escrits amb una invocació al profeta Muhammad. Ho escriví diverses vegades, per exemple al *Liber Tartari et Christiani*:¹⁵

op. 39, *Liber Tartari et christiani*, també titulat *Liber super psalmum “Quicumque vult”* (Roma, 1288) [ed. pròpia, en premsa]:

[291] Audita iusta postulatione, dominus Papa, propter precibus Largi, acquievit. Dum autem expediretur de formatione huius epistulae, dixit Largus ad dominum Papam: —Domine Sancte Pater, dominus noster Iesus Christus caput nostrum est, ergo in capite huius epistulae praeponi debet “omnibus”. Saraceni enim in principio epistularum suarum nomen sui Mahometi praeponunt “omnibus”, qui fuit pessimus omnium hominum; quanto magis ergo nomen domini nostri, scilicet Iesum Christum, debemus praeponere, qui fuit et est Deus in aeternum optimus omnium hominum.

Audiens dominus Papa, propter quod iustum est et rationabile, praecepit, sicut Largus voluit, epistulam praenotari. Deinde, apposito sigillo domini Papae, Largus suscipiens ipsam epistulam et benedictionem a Summo Pontifice, profectus est in terram, de qua fuit oriundus, ut fidem catholicam gentibus praedicaret.

[291] El senyor Papa escoltà aquesta petició justa, i l'acceptà mogut pels precis de Larg. Mentre hom preparava l'enviament d'aquesta carta, Larg digué al senyor Papa: —Senyor Sant Pare, nostre senyor Jesucrist és el nostre cap, per tant a l'inici d'aquesta carta cal anteposar el nom de Jesucrist a “per a tothom”. Els sarraïns, a l'inici de llurs cartes, anteposen el nom del seu Mahoma —el pitjor de tots els homes— a “per a tothom”. Per tant, amb més motiu hem d'anteposar el nom de Jesucrist nostre Senyor —el millor de tots els homes—, abans i ara eternament Déu.

¹⁵ El mateix aconsella al *Llibre d'amic e amat*, 148 [ed. A. SOLER-J. SANTANACH, NEORL VIII, 2009, pàg. 465]: “Blasmava l'amich los crestians con no meten lo nom de son amat, Jesuchrist, primerament en lurs letres, per ço que li faesen la honor que-ls sserrayns fan a Mafumet, qui fo home galiador, al qual fan honor con lo nomenen primerament en lurs letres.”

En sentir-ho, el senyor Papa ho trobà just i raonable, i ordenà que la carta fos escrita com demanava Larg. Tot seguit, un cop imprès el segell de senyor Papa, Larg prengué la carta i se n'anà a la terra d'on era oriünd a predicar la fe catòlica als gentils [Traducció de J. Batalla, en premsa.]

Llull també va ser capaç d'incorporar referències directes de la tradició àrab dintre de la seva argumentació apologètica. Quan el sarraí rep el seu torn d'intervenció, al llibre quart del *Llibre del gentil*, inicia el seu parlament amb una invocació a Déu, de manera que Ramon Llull li fa pronunciar la primera sura de l'Alcorà. Estem probablement davant de la primera traducció al català d'un pasatge alcorànic, que mostra una exactitud tan literal que pot semblar cacofònica si no es té en compte el text àrab:

”

op. 11, *Llibre del gentil i dels tres savis*, cap. IV, pròleg [ed. A. BONNER, NEORL II, 1993, pàg. 159): Con lo sarraí viu que ora e tems era que ells parlás, adoncs se-n anà a la ffont e llavá-s ses mans, e sa cara, e ses oreilles, e son nas, e sa boca; e enaprés se llavá sos peus e alguns altres locs de sa perssona, a signifficanssa de l'original pecat e de nedeetat de coratje. Enaprés estés son capsó en la terra, e ajenolá-s .iii. vegades, posant son cab en terra e besant la terra, e levant son cor e ses mans e sos ulls al cel, dient aquestes paraules:

En nom de Déu
misericordiós,
misericordejant [àrab:
r-raḥmani-r-raḥm]
al qual sia donada
laor,
cor es seynor del
mon;
en ell aor e en ell me
confiy,
cor ell es *endresament*
de la dreturera carrera
de salut [en àrab:
ṣ-ṣirāta-l-mustaḡim
ṣirāta-l-ladīna].

L'Alcorà, sura 1 (trad. M. DE EPALZA, Barcelona, 2001):
En el nom del Déu Únic, Al-là,
el Compassiu per excel·lència, el molt Misericordiós!
Lloat sigui Déu, Senyor de tot i de tots,
Senyor de l'univers sencer, visible i invisible,
el Compassiu per excel·lència, el molt Misericordiós!
l'Amo i Senyor del dia del judici final,
dia de la religió vertadera,
dia del judici de la història.
A Tu sols servim. A Tu sols preguem. A Tu sols confiem.
Tu sols ens salvaràs.
Guia'ns, mostra'ns el camí segur,
el camí dels qui vols ajudar generosament,
no dels qui t'han aïrat en contra seu,
ni dels qui s'equivoquen.

Moltes d'altres paraules dix lo sarraý, segons que avia acostumat en sa oració.

I encara en relació amb el *Llibre del gentil*, hem pogut comprovar que Ramon Llull va fer servir diverses fonts de tradició islàmica per a la redacció del llibre quart (aquell en què el sarraí exposa la seva fe), tot traduint literalment diversos *hadiços* o prenent els principis doctrinals que expressa bé el llibre àrab conegut en la tradició aljamiada com a *Kapítulo de los artículos ke el onbre a de kre'er i tener por fe i preçeto*¹⁶. És en aquest mateix llibre quart del *Gentil* on Ramon Llull demostrà conèixer l'Íslam de manera extraordinària en comparació amb la majoria d'autors medievals: sabem, per exemple, que Ramon Llull coneixia diverses confessions islàmiques que es disputaven entre si i —malgrat que no ho diu amb el seu nom— que s'havia imposat culturalment la tradició almohade, caracteritzada per un literalisme que dificultava les interpretacions al·legòriques de l'Alcorà:

op. 11, *Llibre del gentil i dels tres savis*, cap. IV, 12,5 [ed. A. BONNER, NEORL II, 1993, pàg. 196-197]: Mas altres jents son enffre nos qui entenent la gloria moralment, e esponen-la speritualment, e dien que Maffumet parlava per semblansa a les gents qui eren pegues e sens enteniment; e per so que ls pogués enamorar de Deu, lur recomtava la gloria damunt dita [*sc.* del paradís]. E per asó aquells qui an aquesta creenssa dien que en parayís no aurá gloria de menjar ni de jaer ab ffembra ni de les altres coses damunt dites. E aquests aytals son naturals e grans clergues, e son homens qui en alcunes coses no sservern be los manaments de la ley nostra, e per asó nos los avem enffre nos quaix a eretges, a la qual eretgia son venguts per oyr logica e natures. E per asó es fet establiment enffre nosaltres que publicament null hom no gos legir logica ni natures.

Més compromès encara, Ramon Llull no amaga una certa afinitat amb la literatura àrab, fent específic que n'és imitador quan escriu el *Llibre d'amic i amat*, un opuscle destinat a la meditació incorporat com a capítol 100 al seu *Blanquerna*:

¹⁶ Publicat per G. WIEGERS (1994). Per a l'estudi d'altres fonts àrabs, vegeu O. DE LA CRUZ (2004 i 2005), i l'estudi d'introducció a la nostra edició del *Liber de gentili et tribus sapientibus*, a ROL XXXVI, 2015.

op. 21, *Romanç d'Evast e Blanquerna*, caps. 99-100 (= op. 21b, *Libre d'amich e amat* (Montpeller 1274-1283) [ed. A. SOLER-J. SANTANACH, NEORL VIII, Palma, 2009, pàgs. 426-427, 465 i 519]:

Capítol 99.

En qual manera Blanquerna ermitá feu lo *Libre de amich e amat*

- [1] Esdevench-se un dia que l'ermitá qui estava en Roma, segons que demunt avem dit, aná visitar los ermitans e ls rescluses qui eren en Roma e atrobá que en alcunes coses avien moltes de temptacions per ço cor no sabien aver la manera qui-s convenia a lur vida; e pensá que anás a Blanquerna ermitá que li feés un libre qui fos de vida ermitana e que per aquel libre pogués e sabés tenir en contemplació, devoció los altres ermitans. Estant un dia Blanquerna en oració, aquel ermitá vench a la cella de Blanquerna e pergá-l del libre demunt dit. Molt cogitá Blanquerna en qual manera faria lo libre ni de qual materia.
- [2] Estant Blanquerna en aquest pensament, en volentat li vench que-s donás fortment a adorar e a contemplar Deu per tal que en la oració Deus li demostrás la manera e la materia de que ell feés lo libre. Dementre que Blanquerna plorava e adorava e en la sobirana stremitat de ses forçes havia puyada Deus sa anima, qui-l contemplava, Blanquerna se sentí exit de manera per la gran fervor e devoció en que era e cogitá que força d'amor no segueix manera con l'amich ama molt fortment son amat. On, per açó, Blanquerna fo en volentat que feés *Libre de amich e amat*, lo qual amich fos feel e devot crestiá e-l amat fos Deu.
- [3] Dementre considerava en esta manera Blanquerna, el remembrá con una vegada con era apostoli li recomtá .i. sserray que los serrayns an alguns homens religiosos enfre los altres, e aquells qui son mes preats enfre ells son unes gents qui han nom "sufies". E aquells han paraules d'amor e exemplis abreyuats e qui donen a home gran devoció; e son paraules qui han mester espusició e per la spusició puja l'enteniment mes a ensús, per lo qual puyament muntiplica e puja la volentat en devoció. On, con Blanquerna ach auda aquesta consideració, ell preposá a fer lo libre sogns la manera demunt dita e dix a l'ermitá que se-n retornás a Roma e que en breu de temps li trametria per lo diaque lo *Libre*

de amich e amat, per lo qual puria muntiplicar frevor e devoció en los ermitans, los quals volia enamorar de Deu.

Capítol 100.

Del *Libre de amich e amat*. Del prolech

- [1] Blanquerna estava en oració e considerava la manera segons la qual contemplava Deu e ses virtuts; e con havia finida sa oració scrivia ço en que havia contemplat Deu. E açó fahia tots jorns. E mudava en sa oració novelles rahons, per tal que de diversses maneres e de modes componés lo *Libre de amich e amat*, e que aquelles maneres fossen breus e que en breu temps la anima pogués moltes decorrer. E en la benedicció de Deu, Blanquerna començá son libre, lo qual departí en aytants versses con ha dies en l'any. E cascú vers basta a tot .i. dia a contemplar Deu, segons la art del *Libre de contemplació*.

L'últim exemple que exposarem breument és el del *Llibre dels cent noms de Déu*, un altre opuscle en què imita la literatura àrab, però ara menys comentat en el conjunt de la bibliografia lul·liana.¹⁷ Es tracta de manllevar a les lletres cristianes el tema dels *noms de Déu*, un tema pròpiament islàmic (en àrab *al-asmā' al-ḥusnā*, és a dir 'els noms més bells') que consisteix en psalmodiar els 99 noms de Déu coneguts pels homes en vida, ja que el número 100 el sabran un cop traspassats. La interpretació sobre aquest llibre és clara, perquè Ramon Llull detallà en el pròleg les seves intencions a l'hora d'escriure-la. Val la pena reproduir-lo:

op. 38, *Cent noms de Déu*, pròleg (Roma, 1288) [ed. S. GALMÉS DE FUENTES, 1936, ORL XIX, pàg. 79-81]:

1. Deus, ab ta vertut comens aquest libre qui es del teus cent noms.
2. Con los sarraíns entenen provar lur lig esser donada de Deu, per so car l'Alcorà es tam bel dictat que no'l poria fer nuyl hom semblant d'él, segons que els dien, yo, Ramon Luyll indigne, me vuyl esforsar, ab ajuda de Deu, fer aquest libre, en qui ha

¹⁷ Més recentment, vegeu O. DE LA CRUZ (en premsa).

meyllor materia que en l'Alcorà, a significar que enaxí com yo fas libre de meyllor materia que l'Alcorà, pot esser altre home qui aquest libre pos en axí bel dictat com l'Alcorà. E assò fas per so que hom pusca argüir als sarraíns que l'Alcorà no es dat de Deu; ja sia que sia bel dictat. Emperò deim que aquest libre, e tot be, es donat de Deu, segons que dir se cové. Soplec doncs al sant Payre Apostoli e als seynors cardenals que'l fassen posar en latí en bel dictat, car yo no li sabia posar, per so car ignor gramàtica. E si yo en alcuna cosa erre en est libre contra la fe, sotsmet lo dit libre a correcció de la sancta Ecclesia romana.

3. Los sarrayns dien que en l'Alcorà són noranta e nou noms de Deu, e qui sabia lo centè sabia totes coses; per que yo fas aquest libre de Cent noms de Deu, los quals se, e per tot so no's segueyx que sapia totes coses; e assò fas a rependre lur falsa opinió. E en est dictat pos molts noms qui són pus propis a Deu, que alguns que los sarrayns a Deu apropien.
4. La manera que prepòs tenir en est libre es que parle naturalment dels noms de Deu qui simplement a él se pertanyen; e de aquels noms qui a Deu se pertanyen segons esguardament de creatura, que parle segons so que als noms se pertayn segons Deu e creatura.
5. En cascú dels cent noms preposam posar .x. verses, los quals hom pot cantar. E assò fem per so cor los sarraíns canten l'Alcorà en la mesquita; per que aquests verses se poden cantar segons que'ls sarraíns canten.
6. Aquest libre es bo a contemplar e a conèxer Deus, e a provar la fe cristiana, segons que en él apar; e es libre de gran consolació e plaer.
7. En aquest libre cové usar de alguns vocables qui són en latin, sens los quals no'l poriem tan bellament e bonament fer: lo primer nom de Deu es *Deus*, segon es *essencia*, e axí dels altres segons que en les rúbriques apar.
8. Con Deus aja posada virtut en paraules, peres e erbes, quant, doncs, mays la posada en los seus noms! Per que yo conseyl que hom cascú dia los .c. noms de Deu, e que escrits ab sí los port.

9. Con hom aurà dit un capítol, digua hom aquesta lausor, en qui's conté la essència de Deu, e les sues dignitats e persones divines, e la humanitat de Crist, e la virginitat de nostra Dona: *Laus et honor essentiae Dei et diuinis personis et dignitatibus earum. Et recordemur et amemus Iesum Naçarenum et Mariam uirginem matrem eius.*
Aquesta lausor se diu enaxí com la *Gloria Patri*.
10. Aquests verses rimam en vulgar per so que mils hom los pusca saber de cor; e no fem forsa si en alguns verses ha mais sillabes que en altres; car assó sostenim per so que meylor materia puscam posar en est libre. E ha major difficultat en posar tam subtil materia, [com ha en est libre *om. BN*], en rimes, que no es l'Alcorà posar en lo dictat en que es posat.

És evident que Ramon Llull tractava de refutar l'argument que donava suport al misteri del 100è nom de Déu, tot aportant, a més, a aquesta tradició altres noms de Déu que l'Islam no coneixia, com ara Jesús (poema 33) o Trinitat (poema 4). Però hi trobem un ample elogi al "bell dictat" de l'Alcorà que ell intentà imitar i superar amb aquesta obra, amb la intenció de refutar igualment el tema de l'inimitabilitat de l'Alcorà. Els versos que va emprar Llull en aquesta obra, sovint formalment imperfectes, obeïen en canvi a una voluntat rítmica que imitava l'estil del sagrat Alcorà, on l'expressió fluïa en una prosa rítmica que era aleshores la seva font d'inspiració. De fet, ens indicava que els seus poemes havien de ser psalmodiats com es feia amb el *Gloria Patri*, una oració que tampoc no és mètricament perfecta, però que manté una rítmica adequada per poder ser cantat durant la litúrgia. És com si Ramon Llull hagués volgut preparar un conjunt d'oracions cristianes de tipus litúrgic, però prenent com a model directament el tema alcorànic dels noms de Déu. Aquest exemple, només comparable al del seu famós *Llibre d'amic e amat*, ens sembla la màxima aproximació a l'Islam per part d'un autor cristià i únic en el panorama medieval europeu.

■ 4. Conclusions

Aparegut en l'ambient de l'illa de Mallorca, recentment conquerida, però amb una presència musulmana que havia de ser evident, amb biblioteques farcides de llibres àrabs, Ramon Llull va poder veure, estudiar i percebre l'Islam en unes condicions extraordinàriament favorables per poder-lo entendre, fins i tot amb els seus ulls d'intel·lectual cristià medieval. Els seus objectius de conversió d'infidels no només el van fer moure's per tota la Mediterrània; més important per a nosaltres és el fet que Llull va incorporar fonts àrabs en l'escriptura de les seves obres i, més radicalment encara, va imitar la literatura islàmica per a l'escriptura de textos cristians. Aquesta actitud és pràcticament desconeguda en el panorama de la literatura europea medieval, en què la majoria d'autors feien servir una sèrie de tòpics per a la refutació de l'Islam o bé, en autors millor informats com ara Riccoldo de Montecroce o Ramon Martí, s'imposava la retòrica de les *auctoritates* com a criteri de demostració. El seu mètode racionalista, desenvolupat a través de la seva *ars* —una altra innovació única en la tradició europea—, o el fet de ser el primer en atendre en una llengua romànica (ara en català) l'escriptura de la filosofia no foren, doncs, les úniques aportacions de Ramon Llull a la història de la nostra cultura. La imitació de l'estil àrab a què ens hem referit se'ns descobreix com una altra característica ressenyable del *magister differentiae*, un tret d'aproximació a l'Islam que es mostra com un punt de concordança i d'esperança en els nostres temps.

■ Bibliografia

Abreviatures

NEORL: *Nova edició de les obres de Ramon Llull*, Palma de Mallorca, 1990ss.

OE: Ramon Llull, *Obres essencials*, 2 vols., Barcelona, vol. I, 1957, vol. II, 1960.

ORL: *Obres de Ramon Llull*, 21 vols., Palma de Mallorca, vol. I, 1905, vol. XXI, 1950.

ROL: *Raimundi Lulli Opera Latina*, vols. I-V, Palma de Mallorca, 1959-1967; vols. VIss., Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis (CCCM), Turnhout, 1975ss.

Referències bibliogràfiques

- DANIEL, Norman (1960), *Islam and the West. The Making of an Image*, Edinburgh.
- DE LA CRUZ PALMA, Óscar (en premsa), “El op. 38 *Cent noms de Déu* de Ramon Llull como poesía anticoránica”, a *Revue des sciences religieuses*.
- DE LA CRUZ PALMA, Óscar (2004), “La información de Ramon Llull sobre los otros”, a *Què és l'home? Reflexions antropològiques a la Corona d'Aragó durant l'edat mitjana*, Cabriels, pàg. 179-201.
- DE LA CRUZ PALMA, Óscar (2005), “Raimundus Lullus contra Saracenos: el Islam en la obra (latina) de Ramon Llull”, a *Cahiers d'études hispaniques médiévales* 28, pàg. 253-266.
- HILLGARTH, Jocelyn N. (1959), “Una biblioteca cisterciense medieval. La Real (Mallorca)”, a *Analecta Sacra Tarraconensia* 32, pàg. 89-190.
- LOHR, Charles (1986), “Ramon Llull: christianus arabicus”, a *Randa* 19, pàg. 7-34.
- PISTOLESI, Elena (2009), “Tradizione e traduzione nel corpus lulliano”, a *Studia Lulliana* 49, pàg. 3-50.
- TOLAN, John V. (2002), *Saracens. Islam in the Medieval European Imagination*, New York.
- WIEGERS, G. (1994), *Islamic Literature in Spanish and Aljamiado. Yça of Segovia (fl. 1450), His Antecedents and Successors*, Leiden-New York-Köln.